

De heilige Rita

door Piet Kralst

Achtergronden en uiterlijke beschrijving

In oktober 2017 verscheen *De heilige Rita*, de achtste roman van Tommy Wieringa (Goor 1967). Eerder dat jaar was van hem de korte roman *De dood van Murat Idriissi* verschenen. Maar aan *De heilige Rita* was Wieringa al in 2013 begonnen. Aan Rudy Vandendaale vertelde hij dat hij een dagboek had bijgehouden over het ontstaan van de roman. Daaruit sprak vooral wanhoop. 'Ik ben zo'n twee en een half jaar wanhopig geweest over die roman. Opnieuw beginnen en nog eens opnieuw, wat mijn algemene stemming zeer beïnvloedde.' Aanvankelijk was het verhaal vanuit een ik-perspectief geschreven, maar dat beperkte perspectief zat de schrijver voortdurend dwars, zodat hij het ten slotte opgaf. De roman bevat enkele biografische elementen. Het landschap is het landschap van Wieringa's jeugd. Dat is van belang. Tegen Vandendaale zei hij: 'Ik denk dat ik in mijn romans eerst op zoek ga naar een landschap, waar ik vervolgens de mens in neerzet in plaats van andersom.' De leefsituatie van de roman – een moeder die vertrokken is en een vader die samen met zijn zoon op een Saksische boerderij bij de Duitse grens woont – is de situatie waarin Wieringa is opgegroeid. De schrijver heeft het boek de opdracht meegegeven 'voor mijn vader, natte eter en voor mari-nus'. Deze Marinus heeft een tijd bij Wieringa en zijn vader op het erf gewoond waar hij een autohandel begon. Een jaar voor zijn dood werd hij in zijn huis op brute wijze overvallen: in *De heilige Rita* overkomt het personage Hedwiges Geerdink dat.

Inhoud

Paul Krüzen is negenenveertig jaar. Hij woont met zijn vader in een oude Saksische boerderij aan de rand van het (geknagde) Mariënveld, een dorp in Twente tegen de grens met Duitsland. Toen hij acht jaar was, stortte er in het maïsveld naast zijn huis

Midden in de nacht gaat Pauls telefoon. Het is Hedwiges. Hij is overvallen. Hij kan alleen maar uitbrengen: 'Je moet komen. Paul'. Paul gaat; onderweg meldt hij de overval bij de politie. Die arriveert een uur na hem. De boeven hebben Hedwiges flink toegetakeld en zijn er met al zijn geld vandoor. Paul, erg kwaad om wat ze zijn vriend hebben aangedaan, noemt tegenover de politie Laurens Stegink en de Rus als mogelijke daders.

Als hij de volgende dag weer bij Hedwiges komt, vraagt deze om een wapen. Paul weigert. Maar weer thuis haalt hij toch een pistool en munitie te voorschijn, ooit door hem in Dresden gekocht. Hij gaat ermee naar Club Pacha om Stegink neer te schieten, maar eenmaal daar doet hij dat niet. Hij brengt het wapen naar Hedwiges. Voor zichzelf heeft hij contact opgenomen met een beveiligingszaak: de eenzame boerderij moet goed worden beveiligd met veel bij de minste beweging aansprinkende lichten. Dat lijkt niet overbodig want in café Shu Dynasty bedreit Stegink hem: 'Jij houdt je bek over mij, Paul Krüzen. Niks geen leugens meer. Anders ben je aan de beurt. Simpel zat.' De gebetenissen komen in een versnelling. Voor zichzelf schaft Paul zich ook een wapen aan, een Walter p38, dat onklaar maakt bij hem in een vitrinekast ligt. Hij weet het weer terug te maken. De wond in het been van zijn vader is zo vertergd dat de oude man in het ziekenhuis moet worden opgenomen. Paul is nu alleen thuis. Zijn vijftigste verjaardag gaat ongemerkt voorbij. Als hij een week later bij Hedwiges langsgaat, blijkt die dood in zijn stoel te zitten, voor de televisie.

De begrafenis is op 7 augustus, de verjaardag van Pauls moeder. In de bijna lege kerk houdt Paul een korte toespraak waarin hij zijn vriend herdenkt en een verband legt tussen Hedwiges dood en de overval. 'Hedwiges is dood omdat hij geen reden meer had om te blijven leven. Twee mannen met bivakmutsen hebben hem daarvan beroofd.' Hij zinspeelt ook op de daders, zonder hun namen te noemen. Namen noemen hoeft niet want de namen – zegt hij – zijn bekend.

Weer thuis neemt hij zijn Walter p38, kleedt zich in een ss-uniform en wacht in het donker op de vijand. De nacht is roerloos. Na drieën gaat hij uitgeput naar buiten. De beveiligingslichten springen aan, een vloed van licht omringt hem. Hij richt zijn pistool op het donker, roept om de Rus. 'Laat het duister mij dan opslokken, het licht om mij heen veranderen in nacht.'

Interpretatie

De heilige Rita is een roman over verlies. In twee betekenisnuances van dat woord: kwijtraken en een nederlaag lijden. Het thema

Thema /

Structuur

hij houdt zich niet afzijdig, zoals de anderen. Hij zoekt de confrontatie, ook al weet hij dat hij verliezen zal. Hij aanvaardt zijn verlies. Sterker: hij roept het over zich af.

De tweede verhaallijn verklaart deze houding min of meer. Het is het verhaal van Pauls moeder, die als hij acht jaar is hem en zijn vader verlaat voor een Rus. De verteller besteedt veel aandacht aan deze geschiedenis en geeft details (zoals de vlucht van Anton Rubin uit Rusland) die nauwelijks verband houden met het hoofdverhaal. Het wordt pas een verhaal van verlies als in hoofdstuk 10 en 11 de Rus ervandoor gaat en Pauls moeder hem naloopt. De intensiteit ervan duidt de verteller aan in de laatste zin van hoofdstuk 10: het is alsof iemand 'de afstand tot verdwenen sterren meet'.

De zin geldt de vader van Paul maar is zeker ook roepasbaar op de achtjarige jongen. Schrijnend is wat de verteller noteert over zijn verjaardagen. Als hij negen wordt, vraagt hij zijn vader: 'Komt ze vandaag?' Ze komt niet. Ze komt ook niet als hij tien wordt. Zijn elfde verjaardag doemt groot en zwaar voor hem op, een gletsjerwand. Dan is het al meer dan twee jaar geleden dat hij haar voor het laatst zag, haar bij haar been vasthield en met gesloten ogen zei: 'Ik wil niet alleen blijven.' Het zijn notities die het thema van de roman zwaar aanzetten. Alsof de verteller zeggen wil: dit is waar het in dit boek om gaat: verlies.

Tegen het einde van de roman raakt dit nevenverhaal het hoofdverhaal. Twee keer gebeurt dat. De eerste keer als Paul zijn vader naar het ziekenhuis heeft gebracht en thuiskomt in een verlaten huis. Er staat dan: 'De legde in huis blics haar koude adem in zijn nek zoals ze ook gedaan had toen zijn moeder was vertrokken.' De tweede keer is als hij een paar dagen later in bed het evangelie van Mattheüs ligt te lezen en hij opeens de stem van zijn moeder hoort die hem roept. Er stijgt dan een groot en onmachting verlangen in hem op gevolgd door hetzelfde verdriet als toen zij definitief vertrok. Beide herinneringen, een tastbare en een hoorbare, komen na de dreiging van Steggink. Het verhaal identificeert op die manier de aanstaande fatale confrontatie met het vroegere vertrek van de moeder. Het zijn identieke gebeurtenissen. Beide betekenen: verlies, vereenzaming, dood.

Pauls seksuele ervaringen vormen de derde verhaallijn. Chronologisch gecoördineerd komen ze aan bod in de hoofdstukken 17, 16 en 20. De oudste ervaring (hoofdstuk 17) ligt voor het begin van het hoofdverhaal, de andere twee zijn in het hoofdverhaal opgenomen. Twee aspecten zijn van belang. Het eerste is de troost. Die vindt Paul al bij zijn eerste ervaring, in de seksstad Pattaya. Na de seks met het meisje Xindee legt zij haar wang op de zijne en troost ze hem 'als een moeder'. Dat gevoel van troost blijft. Thuis zoekt hij zijn seksuele genot in Club Pacha waar hij,

Maar de streek verandert. Er is immigratie. De maatschappij criminaliseert, het aantal diefstallen en woninginbraken stijgt. De regio krimpt, mensen trekken weg. In Mariënveen is zelfs geen pinautomaat meer. Boerengrond wordt teruggegeven aan de natuur. Pauls fatale geschiedenis vindt plaats voor een veranderend decor: het één loopt parallel met het ander. Beide betekenen ondergang, verlies van dat wat was. De gebeurtenissen passen feilloos in de strek waar ze zich afspeelen.

De stijl waarin personen en landschap worden getekend is suggestief en precies. Dat wil zeggen dat Wieringa in niet al te lange zinnen een detail van een landschap of een personage geeft dat een totaal moet suggereren. Er zijn dus geen of nauwelijks beschrijvingen. En de details zijn niet willekeurig maar hebben een uitbeeldende werking.

In de hiervoor gegeven citaten kwamen we dergelijke korte precieze aanduidingen al tegen. Bijvoorbeeld voor Paul Krutzen: 'meer haas dan kraai' en 'een demon met zijn bijl'. Of anders deze, over zijn plaats aan de bar: 'Paul ging zitten aan de kopse kant van de bar, in de nis van schrootjes. Hij was graag gedeukt in de rug, als een cowboy.' Zulk details suggereren een stoere man (cowboy) die toch niet zeker van zichzelf is. Hetzelfde geldt voor de landschapsaanduidingen. 'Langzaam gingen ze de bloeiende bosrand af, zijn vader en hij. Vlierstruiken staken hun witte schermen uitbundig naar het licht.' Die twee zinnen roepen niet alleen een landelijk tafereel op maar suggereren ook vrede en harmonie tussen de man en de jongen.

Door de rake typeringen heeft de stijl soms een humoristisch effect. Zoals deze over de moeder, de kleine Paul en de vader: 'Het huis was van hen beiden, van zijn moeder en hem. In de namiddag vogelde zich er een derde bewoner bij, die tevreden leek met zijn bestaan als figuran.' Of deze, als Paul bij Ineke Wessels is: 'Faten vergde veel van je. Een mijnenveld was het. Toch vond hij het contract met Ineke Wessels onverwacht aangenaam. Ze had een dode man en kinderen die haar verlaten hadden.' Of deze over de politieagent die de gegevens van de overval noteert: 'het penneijtje vloog over het papier, het vond alles even interessant.' Het verhaal van Paul Krutzen is een tragisch verhaal. De bel-dende zinnen doen die tragiek scherp uitkomen. Tegelijk maken ze door de ironie het verhaal lichter. Ook dat is een voor deze roman karakteristieke tegenstrijdigheid.

Context

In *De heilige Rita* komt een aantal motieven samen die de roman in een zestig- à zeventigjarige traditie plaatsen. De drie

als een antiheld, omdat zijn 'heldendaden' achteraf geen heldendaden blijken te zijn. In wezen is Osewoudt een weerloos mens. Uit de iets latere literatuur stamt Willem Augustijn van Donck uit de roman van Thomas Rosenboom *Gewassen vles* (1994), een onhandig, leugenachtig, zielig en onsympathiek personage dat vergeefs probeert waarderling van zijn vader te winnen.

Paul Krüzen kan men het best als een variant op het type van de antiheld beschouwen. Hij is geen edele figuur met hoge idealen, maar het ontbrekt hem als het erop aankomt niet aan moed.

Waarderingsgeschiedenis

De heilige Rita is druk besproken. Bijna alle recensenten waren vol lof. Alleen Kees 't Hart was in *De Groene Amsterdammer* overwegend negatief. Hij vond de roman zwartgallig, neigend naar melodrama, platelandskitsch. En Wieringa's compassie met de hoofdfiguur 'verraait zich te weinig in een specifieke stijl'. De drie in deze samenvatting aangeduide aspecten – locatie, personages en stijl – overheersen ook in alle andere besprekingen.

Er is veel aandacht voor de strek waarin de roman zich afspeelt. In nogal wat gevallen verbindt de recensent aan zijn typering daarvan een oordeel over de roman. De strek verandert en daardoor is *De heilige Rita* in zekere zin een melancholiek boek. Wie het zo ziet, oordeelt positief, want de melancholie moet voor de lezer voelbaar zijn. Verplancke noemt de roman 'een mijniërend boek over de voortgang van de tijd' en hij bedoelt die omgeschrijving duidelijk als een compliment. Hetzelfde geldt voor Thomas de Veen die weliswaar de strek kenschetst als een krimpregio maar die vooral de nadruk legt op de melancholeke toonzetting van het verhaal: het verdriet om de teloorgang maakt de roman literair waardevol. Het gaat in feite niet in de eerste plaats om de strek maar om het ingehouden verdriet en de sublieme verworping daarvan.

Leyman, die de roman hoog heeft staan en vol of is over de precisie waarmee het landschap wordt opgeroepen, spreekt toch van een 'troosteloze strek waar de rest van Nederland zijn neus voor ophaalt'. Maar juist de rake aanduidingen van de troosteloosheid maken de roman bijzonder. Het is de recensent te doen om de kracht waarmee de auteur de lezer meeneemt zijn wereld in, hoe het oordeel over die wereld verder ook uitvalt. Van der Werf omschreef dat raak met deze zin: 'Weinigen sleuren de lezer zo dwingend een landschap in dat tegelijk bekend en mythisch aandoet'. Het zijn dan vooral de natuurbeschrijvingen die de bespreker raken. Thomas van den Bergh is juist voor dit aspect van de roman vol lof.

- Thomas de Veen, Een krimpleven in een krimpegebied. In: *nrc.next*, 3-11-2017.
- Jan Deraelen, Ode aan twee onhandige mannen. In: *De Tijd*, 4-11-2017.
- Marnix Verplancke, De heilige Rita. In: *Knaak*, 8-11-2017. (Interview)
- Jeroen Vullings, Een grote Twentse roman. In: *Vrij Nederland*, 23-11-2017.
- Hilbrand Rozema, Heilige Rita, bid voor de regio. In: *Nederlands Dagblad*, 24-11-2017.